

G‘AZNAVIYLAR DAVLATIDA HARBIY TASHKILOT

Sultonova Farida O‘lmas qizi,

TDSHU, 1-kurs magistratura talabasi,

Tarix (mamlakatlar va mintaqalar) yo‘nalishi.

fsultonova3199@gmail.com

Ilmiy rahbar: PhD **F.Djumaniyozova**

ANNOTATSIYA

G‘aznaviylar davlati X asrda Somoniylar tarkibidan ajralib chiqib mustaqil davlat sifatida shakllandi. Davlat shakllanishi jarayonida armiyaga ham alohida e‘tibor qaratildi. Xususan, Mahmud G‘aznaviy davrida muntazam qo‘shin tuzildi. Qo‘shin tuzishda Somoniylar, Forslar, Buyidlar sulolalari an‘anasidan foydalandi. Qo‘shin turli joylardan kelgan, o‘z davrining mohir askarlaridan tuzildi. Ushbu davr uchun munosib tarzda qurollantirildi, ulov-aslaha bilan ta‘minlandi. Shuningdek, jangda ustuvorlikni ta‘minlash maqsadida fillardan foydalanildi. Tuzilgan muntazam qo‘shin natijasi o‘laroq, G‘aznaviylar o‘z davrining markazlashgan va kuchli davlatiga aylan oldi.

Kalit so‘zlar: Mahmud G‘aznaviy, sipohsolor, g‘ulomlar, g‘oziylar, daylamiylar, hojib, Lashkari bozorg, arablar, hindlar, kurdlar.

ANNOTATION

The state of the Ghaznavids was formed as an independent state after separating from the Somanids in the 10th century. In the process of state formation, special attention was paid to the army. In particular, a regular army was formed during the period of Mahmud Ghaznavi. He used the traditions of the Samanid, Persian, and Buyid dynasties to form an army. The army was formed from the skilled soldiers of their time, who came from different places. It was adequately armed for this period, provided with weapons. Also, elephants were used to ensure priority in battle. As a result of the established regular army, the Ghaznavids became a centralized and powerful state of their time.

Key words: Mahmud Ghaznavi, soldiers, ghulams, ghazis, dailamis, hajib, Lashkari bozorg, arabs, indians, kurds.

Davlatning shakllanishi uchun zarur bo‘lgan eng muhim unsur – armiya davlat hayotining davom etishi uchun ham zaruriy ehtiyojlardan biri hisoblanadi. O‘rta asr davlatlari ham mamlakat yaxlitligini ta‘minlash, dushmanlarga qarshi kurashish, yangi

hududlarni bosib olish maqsadida armiyaga alohida e'tibor qaratishgan. G'aznaviylar davlati ham uyushgan qo'shin tashkil etib, davlatni uzoq vaqt saqlab qolishga muvaffaq bo'ldilar. G'aznaviylar davrida muntazam va ko'p sonli qo'shin Mahmud G'aznaviy hokimiyatni qo'lga kiritgach tuzildi. Sulton Mahmud davlatning ma'muriy sohada bo'lgani kabi harbiy sohada ham kuchli bo'lishini zarur deb hisoblagan.

G'aznaviy Sulton Mahmud o'zi tuzgan qo'shin boshida turgan eng obro'li shaxs bo'lgan. Sipohsolor deb atalgan qo'shin qo'mondonligining tartibi G'aznaviylar davlatida amir Sobuq Tegin davridan boshlangan. Sobuq Tegin davrida sipohsolor lavozimi sulola a'zolari orasidan tayinlangan bo'lib, ham noib ham qo'shin bosh qo'mondoni vazifasini bajargan. Sipohsolor o'zi joylashgan hududda o'z nomidan xutba o'qitishga haqli bo'lgan. Mahmud G'aznaviyga bu lavozim otasi Sobuq Tegindan meros qolgan. Sulton Mahmud G'aznaviy Seiston viloyatidagi qo'zg'olonni bostirish uchun harakat qilganda sipohsolar unvonini qo'llagan. Bundan tashqari Sulton Mahmud sipohsolor unvoni bilan Somoniylar, Turk xoqonligi, Buvayhiylar bilan kurashgan. U Hindiston yurishi va 1017 yilda Xorazmga qilgan yurishlarida ham bu unvonidan foydalangan. Sipohsolor unvoni Sulton Mahmudning o'z askarlari ustidan hukmronligini mustahkamlagan unvonga aylangan.¹⁵

G'aznaviylar ko'p millatli qo'shinga ega edi. G'aznaviylar qo'shinidagi turklarning ko'pchiligi imperiya chegaralari ichidan, ayniqsa Yuqori Amudaryo mintaqasidan Sharqiy Afg'onistonga ko'chib kelgan ko'chmanchilardan yollangan. Bundan tashqari, G'aznaviylar qo'shinida hind, afg'on, o'g'uz va xalaj qabilalari ham xizmat qilgan. Daylamiylar Kaspiy bo'yidan kelgan kuchli alpinistlar bo'lib, ular Saljuqiylar va G'aznaviylar singari X asrdagi ko'pgina musulmon qo'shinlarida yollangan. Daylamiylar mashhur piyoda askarlar bo'lib, raqibga otilgan kalta ikki tishli nayzalar bilan jihozlangan. Arablardan G'aznaviylar qo'shinida to'qnashuv va kutilmagan hujumlarda foydalanilgan. Sosoniylardan farqli o'laroq, G'aznaviylar qamallarda va shiddatli janglarda qatnashgan doimiy piyoda qo'shinini saqlab qolishgan. Daylamiylar va hindlar piyodalar bo'linmasini tashkil qilgan. G'aznaviylar Hind daryosining g'arbidagi Sulaymon tog'lari va Amudaryoning yuqori qismida, G'uzgon, Toxariston, Xuttal va Chag'oniyonning yam-yashil vodiylari va tog' yaylovlaridan ot sotib olganlar.¹⁶ Somoniylar qo'shinida bo'lgani singari

¹⁵ Merçil Erdoğan, Sipehsâlâr: II. Gazneliler, Tarih İncelemeleri Dergisi, C. XXVI, S. 2, 2011.

¹⁶ C. E. Bosworth, The Ghaznavids: Their Empire in Afghanistan and Eastern India, 994– 1040 (1963; New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1992), pp. 109–11.

Gʻaznaviylar davrida ham arablar va daylamiylar qoʻshinda xizmat qilishda davom etganlar. Urush paytida hukmdorlar zudlik bilan mamlakatning turli shaharlaridan mahalliy aholini, jumladan, xurosoniylar, afgʻonlar va Seistonning tub aholisini jalb qilganlar.¹⁷

Gʻaznaviylar armiyasi bir qancha askariy sinflarga boʻlingan:

Gʻulomlar. Gʻulomlar asosan bosib olingan hududlardan keltirilgan qullardan tuzilgan qoʻshin birligi boʻlgan. Gʻulomlarning yana bir atamasi mamlukdir.¹⁸ Yoshligida xizmatga kirgan gʻulomlar oʻz manfaati uchun emas, balki davlat manfaati uchun xizmat qilganlar va bu gʻulom askarlarining qoʻshindagi ahamiyatini oshirdi. Somoniylar, Abbosiylar va Gʻaznaviylar davlatlarida harbiy salohiyati tufayli olingan qullarning asosini turklar tashkil qilgan. Qoʻshinda turli qabilalardan boʻlgan qullar ham boʻlgan. Gʻulomlar sodiq, jasur, chaqqon va tartibli boʻlishi kerak boʻlgan.¹⁹ Sulton Mahmud yosh gʻulomlardan qorovullar korpusini tuzgan. Gʻulomlar armiya ichidagi turli vazifalarni bajargan. Bu vazifalardan biri kamonchi sifatida urushlarda qatnashishdir. Ularning askar sifatida qadrlanishi va ularga saltanat xazinasidan ulush berilishi gʻulomlarni sultonga bogʻlagan. Gʻulom askarlari oʻz xoʻjayinlariga sodiq askarlar sifatida tanilgan.²⁰

Gʻaznaviylar qoʻshinining oʻzagini qul kuchi (gʻulom, mamolik) tashkil etgan va bu tashkilot musulmon fors sulolalari qoʻshinlarini islomgacha boʻlgan Fors qoʻshinlaridan ajratib turadi. Toʻgʻri, Ahamoniylar davrida ham, Sosoniylar davrida ham hukmdor tansoqchisi – pushtibon va 10 mingdan ziyod otliq qoʻshinlar yaʼni “oʻlmaslar qoʻshini” boʻlgan. Qoʻshin tarkibidagi qullarga Solor-i gʻulomon boshchilik qilgan. U bosh qoʻmondon Hojib-i bozorgdan keyin ikkinchi muhim shaxs hisoblangan. Shuningdek, Bayhaqiy Solor-i gʻulomon-i saroy lavozimini ham eslatib oʻtadi. Bu lavozimdagi shaxs saroydagi gʻulomlar boshligʻi boʻlgan, lekin Sulton Maʼsud davrida bu lavozim Solor-i gʻulom bilan bir xil darajada boʻlgan.²¹ Gʻulomlar qoʻshin markazini tashkil qilgan va asosiy qoʻshin magʻlub boʻlayotgan vaziyatda jangga kirib ularni qutqargan. Ular buyruqni asosan sultondan olgan, lekin katta janglarda qoʻshinning bir qismi sifatida qatnashganlarida buyruqlar ularga toʻgʻridan-toʻgʻri armiya qoʻmondoni tomonidan emas, balki faqat oʻzlarining hojiblari tomonidan berilgan. Ularning sarhangon-i saroy deb ataluvchi oʻz askarlari boʻlgan.

¹⁷ Янь Миньцзя, Аббасидские и саманидские военные институты как исторический контекст для Газнавидов, РУДН. серия: всеобщая история. 2020. Т. 12. № 3, 253 с

¹⁸ Terzi Mustafa Zeki, Ordu, İ.A., Türk Diyanet Vakfı Yayınları, C. 33, İstanbul 2007, 179 s.

¹⁹ Palabıyık. M. H. Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı, Araştırma Yayınları, Ankara 2002, 206 s.

²⁰ Nizomulmulk, Siyosatnoma, Toshkent, Yangi asr avlodi 2008, 109 b

²¹ Ebu'l-Fazl Muhammed B. Hüseyin-i Beyhakî, Târîh-i Beyhakî, Terc. Necati Lugal, Hız. Hicabi Kırlangıç, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, 150

Ularning birlashgan tashkiloti mihra-i saroy deb nomlangan. Shuningdek, tashkilot kotibi ham bo'lib, dabir-i saroy yoki dabir-i g'ulomon, vazifasi gu'lomlar ro'yxatini shakllantirish bo'lgan. Turli marosimlar uchun maxsus qurollari bo'lgan, masalan, kalta nayza – mitrod, kamon va gurzi – gurz, amud.²² G'ulomlar marosim paytida sultonning ikki tarafini doira shaklida o'rab olgan. Ular Isfaxon, Bag'dod va Shushtarning eng zo'r to'nlariidan tikilgan ajoyib liboslar kiyib yurishgan, oltin va kumushlar bilan bezatilgan qurollar taqishgan. Bayhaqiy va Juzjoniy asarlarida keltirgan bu ta'riflari keyingi yillarda Fransiya arxeologiya delegatsiyasining Afg'onistondagi 1949-51 yillardagi G'aznaviylar saroyida Lashkari Bozorda (Bust, Afg'oniston) olib borgan tadqiqotlari natijasida yorqin tasdig'ini topdi.²³ Ular saroyning zalida qirq to'rtga yaqin Sulton qo'riqchilarining surati tasvirlangan ajoyib devor rasmlarini ko'zdan kechirdilar va ular G'aznaviylar davrining ilk davriga oid bo'lishi mumkin degan xulosaga keldilar.

Turkmanlar va g'oziyalar. Sulton Mahmudga qarashli qo'shin tarkibidagi yana bir qabila turkmanlardir. Turkmanlar ilk bor G'azna qo'shinida Sulton Mahmud davrida qatnashgan. Mavarounnahrda moddiy qiyinchilikka uchragan turkmanlar Sulton Mahmuddan Xurosonga joylashish uchun ruxsat so'raydilar. Sulton Mahmud turkmanlarning bu iltimosini qabul qilib, Xurosonga joylashishlariga ruxsat beradi. Qiyinchilik va qashshoqlikda bo'lgan turkmanlar Xurosonga o'rtnashib olgandan so'ng, davlat ular ustidan o'z haq-huquqlarini o'rnatadi.²⁴ Turkmanlarning kuchli va sadoqatli ekanligi urushlarda muhim ahamiyatga ega edi. Turkmanlar G'aznaviylar davlati uchun harbiy va iqtisodiy kuch hisoblangan.

Sulton Mahmudning harbiy kuchlaridan yana biri mintaqaviy kuchlar va faxriylardir. Urush davrida yaqin hududlardan to'plangan piyoda qo'shinlar armiyaning muhim qismini tashkil qilgan. Bu piyodalar ular to'plangan shaharlarning nomlari bilan tanilgan. Musulmon bo'lmagan yerlarda olib borilgan urushda atrofdagi shahar va viloyatlardan kelgan ko'ngilli faxriylar qo'shinning muhim qismini tashkil qilgan. Sulton Mahmud ixtiyoriy birlik sifatida ta'riflanishi mumkin bo'lgan faxriylardan unumli foydalangan hukmdor edi. Faxriylar solor-i g'oziyon nomi bilan ham atalgan.²⁵

Qo'shinda jang vaqtida sultonning ba'zi ashyolari uchun javobgar shaxslar ham bo'lgan. Ular asosan g'ulomlardan tuzilgan. Sultonning sovuti uchun Jomador javobgar bo'lgan. Sultonning qurol-yarog'ini ko'taruvchi – Silohdor, sultonning

²² Ebu'l-Fazl Muhammed B. Hüseyin-i Beyhakî, Târih-i Beyhakî, Terc. Necati Lugal, Hrz. Hicabi Kırlangıç, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, 152

²³ Clifford Edmund Bosworth, The Ghaznavids Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran 994-1040, Published by Munshiram Manoharlal Publishers 1992, 97 p

²⁴ Nizomulmuluk, Siyosatnoma, Toshkent, Yangi asr avlodi 2008, 206 b

²⁵ Nuhoğlu Güller, Beyhaki Tarihi'ne göre Gaznelilerde devlet teşkilatı ve kültür, İstanbul 1995, 318-319

soyabonini ko'taruvchi – Chatrdor, bayroq ko'taruvchi – Alamdor hisoblangan. Har bir g'ulom o'z xizmatchisiga ega bo'lgan.²⁶

G'aznaviylar qo'shini tarkibida hindlar ham bo'lib, ularning boshlig'i sipohsolor-i hinduyon hisoblangan, hindlar hojib-i bozorgdan keyin unga bo'ysungan va G'azna shahrida ularning bo'linmasi mavjud bo'lgan.

Kurdlar va arablar ko'pincha bitta qo'mondon ostida to'plangan va shuning uchun muhim harbiy rollarni bajargan. Sosoniylardan Qojarlargacha bo'lgan Fors imperiyalari davrida Kurdiston va Luristondagi yashab turgan hududlaridan Xurosonga ko'chirilgan. Bu kabi tarqoqliklar tufayli ular ko'plab islom sulolalarining qo'shinlarida yollanma askar sifatida xizmat qilgan va kurd harbiy rahbarlaridan markaziy va sharqiy islom o'lkalarining turli qismlarida bir nechta mustaqil sulolalar paydo bo'lgan. Arablar armiyadagi eng kuchli jangchilar bo'lishgan va divsuvaron "jasur chavandoz" unvoniga sazovar bo'lishgan.²⁷

Tarix davomida turli davlatlar armiyalarida fildan harbiy maqsadlarda foydalanilgan. G'aznaviylar davlatida ham Sulton Mahmud qo'shinida fillar muntazam ravishda qo'shin tarkibida xizmatda bo'lgan. G'aznaviylar Osiyo fillaridan foyda ko'rgan turk davlatlarining ichida birinchi o'rinda turgan. Geografik jihatdan Hindistonga yaqin bo'lgan bu davlat Hindistonga muntazam harbiy yurishlar tashkillashtirgan va o'lponlar orqali kerakli miqdordagi fillarni o'z armiyasida saqlab turgan. Ayniqsa, Mahmud G'azniyning hind yurishlaridan so'ng qo'shinda fillar soni juda ko'paygani haqida ma'lumotlar uchraydi.²⁸ Maxsus boqilgan Sayilomoni fillari urushda eng yaxshi qurol hisoblangan. G'azna shahridagi filxonada minglab fillar boqilgan va ularga javobgar shaxs muqaddam-i filbonon hisoblangan va hojibdan ham ustun lavozim bo'lgan. Bayhaqiyning ma'lumotlariga ko'ra filning narxi 100 ming dirxam bo'lgan. Bu hayvonlarni boqish uchun sarflangan harajat bundan ham ko'p edi.²⁹

Qo'shindagi askarlar uchun ot muhim hisoblangan, jang paytida askar uchun ikki ot lozim bo'lgan. Bir ot jangda foydalanilsa, ikkinchi ot asbob-uskunalar va oziq-ovqat olib yurgan. Shoh otxonalariga mas'ul shaxs oxur-i solor yoki amir-i oxur deb atalgan va saroydagi muhim lavozimlardan biri hisoblangan. Qo'shindagi fillar, otlar, tuyalar sulton tamg'asi bilan tamg'alangan. Vaqti-vaqti bilan sulton ot va fillarning oziqlanishi va parvarish qilinishini tekshirish uchun Ishroflarni jo'natib turgan. Shuningdek, ular yaylovlardagi podalarni ham tekshirib turishgan. Sharqiy musulmon

²⁶ C. E. Bosworth, *The Titulature of the Early Ghaznavids*, *Oriens*, XV (1962), 220 p

²⁷ Bundari, 7-8; a similar account in Barhebr., tr. 198, and a brief reference in Zahir ad-Din Nishapuri, *Seljuq-nama*, 17.

²⁸ Cihan Piyadeoğlu, *Gazneliler ve Büyük Selçuklular'da Filin Kullanılmasına Dair Bazı Tespitler*, XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri Cilt 2, 11-13 Kasım 2014, 73 s

²⁹ Baihaqi Abul Fazl, *Ta'rikh-i Mas'udi*, ed. Q. Ghani and A. A. Fayyaz, Tehran I324/1945, 45 p

davlatlari ichida yaxshi yaylovga ega bo'lgan davlat G'aznaviylar hisoblangan. Hindistonning g'arbidagi Sulaymon tog'lari otchilik hududi sifatida tanilgan. Amudaryoning yuqori vodiylari G'uzg'on, Toxariston, Xo'tal, Chag'aniyon o'zining otlari bilan mashhur bo'lgan. Bu yerdagi otlar Umaviy xalifalari tomonidan qadrlangan. Mo'g'ullar va temuriylar davrida esa Xitoyga ekport qilingan. Somoniylar va G'aznaviylar davrida Xo'tal erkaklari veterinariya sohasidagi mahoratlari bilan mashhur bo'lib, ularning viloyatida jilov, kamar va boshqa yuqori sifatli egar buyumlari yasalgan.³⁰

G'aznaviylar qo'shinida otliq qo'shin harakatchanligi, dushmanga zarba berish qobiliyati va to'qnashuvlardagi faoliyati tufayli taktik jihatdan muhimroq qism hisoblangan, ammo piyoda askar shiddatli janglarda va qamallarda asqotgan. Sultonning doimiy piyoda qo'shini piyodagon-i dargohi deb atalgan. Piyoda qo'shinda ko'zga ko'ringan xalqlar hindlar va daylamiylar hisoblangan. Ammo ular ko'pincha markazdan jangga kirgan, asosiy piyoda qo'shinni esa Xurosonning tub aholisi tashkil etgan. Boshqa davlatlar muntazam qo'shinlar singari, G'aznaviylar qo'shini ham o'zi bilan juda ko'p yordamchi jihozlar, masalan, qurol-yarog'lar, oziq-ovqat, qamal texnikalarini olib yurgan. Fillar bu og'ir texnikani tashishda ham, qamalda qurol sifatida ham foydali bo'lgan. Devorlar va qal'alarni buzish uchun divar afgan-u darvaza shikan asbobidan foydalanilgan.

Sulton Mahmud qo'shinini jang maydoniga ma'lum bir tartib asosida joylashtirdi. Armiya jangovar tartibida markaz lashkar-i qalb, o'ng qanot maymana va chap qanot maysaraga bo'lingan. Oldinda harakatlanuvchi kuchlar muqaddamlar, orqada harakatlanuvchi kuchlar sakolar bo'lgan. Sulton qatnashgan yurishlarda qo'shinning o'ng qanotini boshqarish huquqi Xuroson sipohsoloriga, chap qanotini boshqarish esa hojib-i bozorgga berilgan. Ikkala qanotning vazifasi dushman kuchlarini aylana shaklida o'rab olib, ularni yo'q qilish edi. Sako va orqa qo'shinlar qo'shinning ta'minoti dushman qo'liga o'tib ketishining oldini olish, urushdan qochganlarni ushlab vazifasini bajargan. Shuningdek, oldinda harakatlanayotgan askarlarning vazifasi razvedka qilish, harbiy ekspeditsiya xavfsizligini ta'minlash va kerak bo'lganda dushman armiyasining oldingi qo'shini bilan jangga kirish bo'lgan.³¹

G'aznaviylar davlati qo'shinida sohib-i badr-i lashkar deb ataluvchi lavozim ham bo'lib, ularning vazifasi urush vaqtida qo'shin bilan birga jangga borib, qo'shinning hol-ahvoli, urushning borishi, o'lja taqsimoti kabi masalalarni sultonga

³⁰ C.E.Bosword, 'The imperial policy of the early Ghaznavids', Islamic Studies, Journal of the Central Institute of Islamic Research, Karachi, 1/3 (1962), 56 p.

³¹ Gülseri Okudan, Siyasi, kültürel ve ekonomik politikalarıyla bir Gazneli hükümdari Sultan Mahmud, Antalya 2020, 78 s

yetkazib turish bo‘lgan. G‘aznaviylar qo‘shini safarga chiqqanda, safarda sodir bo‘lgan yoki sodir bo‘lishi mumkin bo‘lgan voqealar haqida tegishli organlarga xabar berish uchun bir necha kishilar tayinlangan. Bu odamlar olingan ma’lumotlarni tezda uzatishlari kerak edi. Shu sababli xabarlarini tez va xavfsiz yetkazish uchun suvoriylar, hayiltoshlar, mujammizlar tayinlangan. Hayiltoshlar G‘aznaviylar armiyasi orasida eng kichik martaba bo‘lib, katta ehtimol bilan 10 ta otliq qo‘mondonidir. Hayiltosh yaxshi chavandozlar bo‘lgani uchun xabarchi bo‘lib xizmat qilgan. G‘aznaviylarda mujammiz deb atalgan chavandozlar yangiliklarni yetkazish uchun “jammaz” (tez yuruvchi tuya) maxsus tuyadan foydalanganlar.³²

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, G‘aznaviylar davlati o‘z davri uchun markazlashgan va kuchli imperiyani yarata oldi. Davlat tinchligini saqlash, dushman hujumidan himoyalash, yangi hududlarni bosib olish uchun mustahkam armiya lozim. Mahmud G‘aznaviy hukmronligi davrida aynan shunday armiya tuzildi va qurollantirildi. O‘z davrining eng yaxshi kamonchilari, otliqlari, jangchilari tanlab olindi, belgilangan darajada ularga maosh to‘landi. Qo‘shinning intizomi, sultonga sodiqligi tufayli davlat hududi kengaydi va boyidi. Qo‘shinning jangovar qobiliyatini oshirish maqsadida turli o‘lkalardan, qabilalardan askarlar yig‘ilgan. G‘aznaviylar imperiyasi o‘z davrining eng kuchli qo‘shiniga ega davlat sifatida tarixda iz qoldirdi.

³² Süleyman Koç, Türk Hakanlığı (Karahanlılar)’nda ve Gazneliler’de istihbarat, edirne 2019, 38 s

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. C. E. Bosworth, *The Ghaznavids: Their Empire in Afghanistan and Eastern India, 994– 1040*, New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1992
2. Янь Миньцзя, Аббасидские и саманидские военные институты как исторический контекст для Газнавидов, РУДН. серия: всеобщая история. 2020. Т. 12. № 3
3. Terzi Mustafa Zeki, Ordu, İ.A., Türk Diyanet Vakfı Yayınları, C. 33, İstanbul 2007
4. Merçil Erdoğan, Sipehsâlâr: II. Gazneliler, Tarih İncelemeleri Dergisi, C. XXVI, S. 2, 2011
5. Palabıyık. M. H. Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı, Araştırma Yayınları, Ankara 2002.
6. Nizomulmulk, Siyosatnoma, Toshkent, Yangi asr avlodi 2008.
7. Ebu’l-Fazl Muhammed B. Hüseyin-i Beyhakî, Târîh-i Beyhakî, Terc. Necati Lugal, Hızr. Hicabi Kırlangıç, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.
8. Kaushik Roy, *Military manpower, armies and warfare in South Asia*, London 2013, 38 p
9. Nuhoglu Güller, *Beyhaki Tarihi’ne göre Gaznelilerde devlet teşkilatı ve kültür*, İstanbul 1995.
10. C. E. Bosworth, *The Titulature of the Early Ghaznavids*, Oriens, XV 1962.
11. Cihan Piyadeoğlu, *Gazneliler ve Büyük Selçuklular’da Filin Kullanılmasına Dair Bazı Tespitler*, XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri Cilt 2, 11-13 Kasım 2014.